

اهمیت تشکیل برنامه ریزی درسی مناسب برای دانش آموزان در راستای تحقق اهداف آموزشی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۰۴/۱۵ تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۰۵/۱۲)

زینب رضایی

لیسانس مدیریت فرهنگی

چکیده

یکی از مواردی که به در تحصیل دانش آموزان استفاده می شود برنامه ریزی درسی است. برنامه ریزی درسی تاثیر مستقیم روی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان هم در مقطع تحصیلی فعلی و هم مقاطع تحصیلی بالاتر دارد. برنامه ریزی درسی یکی از مهمترین مولفه ها در نظام آموزشی هر کشور می باشد به همین دلیل لازم است تا وزارت آموزش و پرورش ضمن دقت در امر برنامه ریزی درسی، از طریق برگزاری کارگاه های آموزشی و یا برگزاری دوره های تخصصی ویژه برای معلمان و اساتید و آشنایی هر چه بیشتر آنها با ارتباط برنامه ریزی درسی درست با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، بستر را برای پیشرفت تحصیلی دانش آموزان فراهم نماید. در این مقاله شما را با نقش و اهمست برنامه درسی و تاثیرات آن بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و همچنین انواع برنامه ریزی درسی آشنا خواهیم کرد.

واژگان کلیدی: برنامه ریزی، اهمیت برنامه ریزی، موفقیت تحصیلی، اصول برنامه ریزی

بخش اول: کلیات

یکی از دغدغه های دانش آموزان در پایه های مختلف درسی این است که علی رغم تلاش زیاد به نتیجه ی دلخواهشان نمی رسند. موفقیت در تحصیل در حقیقت به معنای رشد کافی در مهارت های تحصیلی است و این رشد نه تنها ذاتی نیست بلکه با آموزش به دست می آید. داشتن یک برنامه درسی استاندارد و اصولی در دوره ی ابتدائی باعث می شود که دانش آموز در مقطع متوسطه به لحاظ تحصیلی بسیار موفق باشد و اعتماد به نفس بالایی پیدا کند. این اعتماد به نفس در کنار معلومات و دانش بالا زمینه ی تحصیل در رشته های خوب در دانشگاه های معتبر را برای او فراهم می کند. بعضی از دانش آموزان گمان می کنند که بعد از چند سال درس خواندن و کسب تجربه، روش های درست مطالعه کردن را یاد گرفته اند و همین موضوع باعث شده تا علت افت تحصیلی خود را به عوامل دیگری نظیر استعداد، هوش، شانس، امکانات و شرایط نسبت دهند. تجربیات زمانی مفید واقع می شوند که دانش آموزان بدانند چگونه یاد بگیرند و این یادگیری را کنترل، ارزیابی و هدایت کنند. بنابراین یکی از مهم ترین نیازهای دانش آموزان که متأسفانه در نظام آموزشی کشور جایی ندارد، اصول و شیوه ی درست مطالعه است. با برنامه ریزی درست و به کارگیری روش های تدریس نوین می توان در مسیر پیشرفت و موفقیت قرار گرفت. بسیاری از دانش آموزان هیچ برنامه ای برای درس خواندن ندارند و برخی نیز گمان می کنند که دیگر فرصتی برای برنامه ریزی ندارند. درحالی که در فرصت های کم، بهترین کار برای رسیدن به هدف، برنامه ریزی درست است. (حضرتی، عباس، ۱۳۹۵)

بخش دوم: مفهوم برنامه ریزی

«برنامه ریزی» از جمله واژگان سهل و ممتنع است؛ زیرا ظاهری ساده و باطنی پیچیده دارد. با نگاهی به کتاب های مربوط به برنامه ریزی، در می یابیم که تعاریف زیادی درباره برنامه ریزی شده است که، بعضی از آنها ناقص و بعضی نیز با اهداف بحث ما سازگاری نمی باشد. در یک تعریف چنین آمده است: «تعیین و اتخاذ شیوه و روش هایی که ما را به بهترین نتیجه مطلوب برساند.» در تعریفی دیگر، برنامه ریزی عبارت از طرح تدابیری که بتوان به بهترین صورت از منابع موجود برای نیل به اهداف مطلوب استفاده کرد.

بند اول: تعیین برنامه‌ریزی

اگر برنامه‌ریزی با دقت و درایت انجام گیرد، می‌توان حتی با امکانات کم به اهداف بلندی نایل شد و از فرصت‌های اندک، که بسیاری از مواقع برای اکثر افراد جلب توجه نمی‌کند و به غفلت سپری می‌شود، بهره‌وری کرد. حضرت علی(ع)، درباره دقت و ظرافت در برنامه‌ریزی می‌فرمایند: «ظرافت، دقت و زیرکی در برنامه‌ریزی بهتر از امکانات است.»

بند دوم: اهمیت برنامه ریزی تحصیلی

امور درسی یکی از مهمترین فعالیتهاست که اهمیت زیادی در سایر جنبه های زندگی دارد. بر این اساس انجام این فعالیت مهم به نحو احسن بطوری که نتایج خوب و عالی در بر داشته باشد اهمیت زیادی پیدا میکند. هیچ کاری بدون برنامه ریزی فعالیتی کامل نخواهد بود. بویژه مسائل درسی و تحصیلی که مدت زمان در آنها مهم است، اهمیت بیشتری دارند.

بند سوم: قواعد و اصول برنامه‌ریزی درسی

یک برنامه، زمانی مناسب و مفید است که در آن علاوه بر توجه به نیازها و روحیات افراد، اصول یادگیری نیز رعایت شده باشد. برنامه های تحصیلی باید متغیر باشند و در حین اجرا با بررسی خطاهای آن، تکمیل شوند. برای داشتن یک برنامه‌ریزی درست ابتدا باید با اصول آن آشنا شوید. (برایسون ریچارد، ۱۳۹۰)

بخش سوم: اصول و عوامل مهم برنامه‌ریزی درسی و افزایش کیفیت مطالعه

بند اول: تعیین هدف

هدف، پایه و اساس هر برنامه است، چرا که برنامه‌ریزی در حقیقت ترسیم مسیر رسیدن به هدف است و اگر هدفی نباشد، طرح ریزی معنایی نخواهد داشت. از طرف دیگر زیربنای اهداف، خودشناسی است. اهداف خود را با توجه به نیازها و توانایی‌هایتان تعیین کنید، زیرا این کار نه تنها راه رسیدن به موفقیت را برای شما آسان می‌کند، بلکه موجب افزایش انگیزه، اعتماد به نفس، اراده و پشتکار شما نیز می‌شود. اشتباه در انتخاب هدف در حقیقت نشانه‌ی عدم شناخت از توانایی‌ها و استعدادهای ذاتی خودتان است، بنابراین قبل از انتخاب اهداف، به شناخت خود بپردازید و بعد از

مشخص شدن، آن ها را بر روی کاغذ بنویسید و تمامی کارها، وظایف و مسیر رسیدن به آن ها را نیز یادداشت کنید. تا مدتی، هر روز به نوشته های خود نگاه کنید تا در ضمیر ناخودآگاهتان ثبت شوند. هر هدف ارزشمند و مهم باید دارای سه جز اصلی مالکیت، واقع بینی، و انعطاف پذیری باشد

۱. مالکیت: نخستین مشخصه هر هدف مهم این است که، از صمیم قلب بخواهیم و تمایل داشته باشیم که به آن برسیم. اگر دوستی به شما بگوید: «این کاری است که فکر می کنم اگر انجامش دهی مفید و مثمر ثمر خواهد بود بود»، نمی توان آن را هدف شخصی در نظر گرفت، بلکه این کار برای خشنود کردن دیگری است! اما اگر خودتان از جان و دل بخواهید کاری را انجام دهید، آن گاه می توان آن را هدف فردی و شخصی تلقی کرد. و مطمئناً به آن هدف خواهید رسید. به عبارت دیگر، باید مالک هدف خودتان باشید و شخصاً آن را برگزیده باشید و برای آن ارزش قائل شوید.

۲. واقع بینی: وقتی هدفی را برای خود تعیین می کنید، نه تنها آنچه را می خواهید، بلکه آنچه را که واقعا می توانید بدان نایل شوید در نظر بگیرید. باید توجه کنید هدف نهایی تا چه حد دست یافتنی و تحقق پذیر می باشد، یعنی بهتر است از خود پرسید: «آیا توانایی ذهنی و جسمی و نیز استعداد کافی برای دست یابی به هدف خود را دارم؟ آیا منابع کافی مانند: زمان و سایر امکانات را در اختیار دارم؟ آیا عوامل دیگری هم هستند که مانع رسیدن من به هدف مورد نظرم شوند؟ اگر این گونه است، برای غلبه بر این موانع، چه کاری می توان انجام داد؟» ۱۴

۳. انعطاف پذیری: سومین موردی که برای تعیین یک هدف اهمیت دارد، انعطاف پذیری است؛ یعنی باید بتوان هدف مورد نظر را دائماً ارزیابی، اصلاح و یا تعدیل کرد. از آنجا که، اوضاع و شرایط مرتباً در حال تغییر است و موانع پیش بینی نشده ای بر سر راه ظاهر می شوند، برای نایل شدن به هدف بایستی به طور واقع گرایانه، آمادگی مواجهه با تغییرات و موانع را داشت و هرگونه تغییری را که در راه رسیدن به هدف ضروری است، پذیرفت.

در تعیین اهداف، به ویژه هدف بلندمدت باید به نکاتی توجه داشت:

هدف میانی و نهایی به صورت دقیق، مشخص و قابل ارزیابی باشد. مثلاً هدف نهایی رسیدن کسب مدرک دکتر است و موفقیت در مصاحبه های مربوط به دکتری و هدف میانی، موفقیت و قبولی در مقاطع ارشد و کارشناسی است؛

از مشاوره با افراد آگاه نباید دریغ درک؛

باید مدت زمان نیل به هر یک از اهداف به صورت اجمالی مشخص شود؛

در برنامه ریزی هفتگی و ماهیانه، به خواسته ها و نیازهای شخصی، خانوادگی و تفریحات نیز توجه شود؛

به توانایی، استعداد، ذوق، و علایق و ساعاتی که در اختیار داریم توجه کنیم؛

بیش از اندازه و بیرون از حد توانایی خود برنامه ریزی نداشته باشیم؛ یعنی برنامه ریزی باید واقع بینانه و متناسب با ظرفیت و توانایی فرد باشد، نه خیالی و ایده آل که فراتر از ظرفیت فرد باشد.

بند دوم: نوشتن برنامه

یکی از موانع رسیدن به موفقیت، برنامه ریزی به صورت ذهنی است؛ چرا که با این روش بر امور خود کنترل نخواهید داشت. فراموش نکنید یک برنامه ی درسی درست باید به صورت مکتوب نوشته شود تا بتوان آن را مورد ارزیابی قرار داد. از طرف دیگر این کار باعث افزایش تمرکز، اعتماد به نفس، تسلط بر امور، نظم، پیگیری و کنترل در شما می شود. از آنجا که هر فرد بر روحیات، نیازها، نقاط قوت و ضعف خود واقف است، بهتر از هر شخص دیگری می تواند برای خود یک برنامه ریزی درست انجام دهد. البته باید به این نکته نیز توجه کرد که همیشه اولین برنامه، اشکالات زیادی خواهد داشت و این نشانه ی بی استعدادی شما نیست. رسیدن به موفقیت نیازمند تلاش، صبر و پشتکار است

بند سوم: تنظیم برنامه

کاربردی ترین و مهم ترین بخش تنظیم برنامه است. بهترین روش در برنامه ریزی، تنظیم آن به صورت هفتگی است. با این کار می توانید جمع بندی و ارزیابی بهتری نسبت به برنامه ی خود داشته باشید. به یاد داشته باشید که یک طرح خوب برای درس خواندن باید ویژگی ها و توانایی های خاصی داشته باشد تا علاوه بر برنامه ریزی و کنترل عملکرد، بتواند نقاط قوت و ضعف و راه های پیشرفت و اصلاح آن ها را به شما نشان دهد .

بند چهارم: اجرای برنامه

تاثیر برنامه ریزی درسی بر پیشرفت تحصیلی زمانی معلوم می شود که اجرا شود. در غیر این صورت کاری کاملاً بیهوده است. شرط رسیدن به موفقیت، توانایی در عمل است، به همین دلیل باید نشان دهید که برای حرکت به سوی اهداف خود، اراده و پشتکار دارید -۵. کنترل و ارزیابی: هدف از طرح ریزی، قرارگیری در مسیر موفقیت و پیشرفت است. این امر مهم نیز تنها با ارزیابی و کنترل نقاط قوت و ضعف و همچنین تبدیل نقاط ضعف به قوت امکان پذیر است.

بند پنجم: رعایت اولویت ها

در میان موضوعات درسی و واحدها آموزشی، که برای طلاب و دانش پژوهان مطرح است، بعضی از آنها از اولویت درجه یک و برخی در اولویت درجه دو قرار دارند. از این رو، در برنامه ریزی باید به اولویت ها توجه نمود تا در موقع تراحم یا تداخل با برنامه ای پرداخت که ارزش و اولویت بیشتر دارد و نیازمند انرژی و نشاط بیشتری است.

بند ششم: نظم

تأثیر نظم و پایداری در زندگی و آثار مفید آن بر کسی پوشیده نیست. نظم و استقامت در زندگی از اصولی است که موقتی نبوده و همواره در زندگی جاری و ساری است و بدون نظم، بسیاری از امور به سامان نمی رسد و یا دیرتر از انتظار معمول صورت می گیرد. در آموزه های دینی بر اهمیت نظم در زندگی سفارش گردیده و این امر مورد تأکید اولیای دین اسلام بوده است. حضرت امیرالمؤمنین علی (ع)، در آخرین لحظات زندگی، پیروان خود را به دو امر مهم و حیاتی،

که حقیقتاً عامل پیروزی و موفقیت است، سفارش می کند و می فرماید: « شما را به دو چیز مهم سفارش می کنم: پرهیزکاری و رعایت حدود الهی و نظم در کارها»

بند هفتم: استقامت و پایداری

استقامت و ثبات قدم نیز در هر کاری از جمله شرایطی است که در به نتیجه رسیدن کار نقش زیادی دارد. انسانی موفق خواهد بود که در اجرای برنامه ای که دارد، پافشاری و مقاومت داشته باشد. اگر انسان بهترین برنامه ریزی راداشته باشد، ولی در آن پافشاری و استقامت نداشته باشد، کار به سرانجام نخواهد رسید. ثبات قدم و پشتکاری نه تنها افراد را به سوی پیشرفت و ترقی مادی رهنمون می کند، بلکه فشارهای روحی را کاهش داده و اعتماد به نفس انسان را بالا می برد. (حضرتی، عباس، ۱۳۹۵)

بند هشتم: شناخت هدر دهنده های وقت

گاهی اوقات برنامه ریزی صورت می گیرد، تصمیم جدی نیز بر اجرا و عملی شدن آن وجود دارد، اما کارها به شکلی که برنامه ریزی شده پیش نمی رود؛ یعنی در آن وقفه ایجاد شده، بعضی فرصت ها هدر می رود. در اینجا بخشی از مشکل مربوط به خود فرد و بخشی دیگر مربوط به اطرافیان است. برای کنترل و حذف آنها می توان توصیه های زیر را به خاطر داشت:

۱. محل مناسب و خاصی را برای مطالعه انتخاب کرد؛
۲. تلفن همراه را خاموش نمود؛
۳. نه گفتن را باید آموخت. باید با شجاعت و کمال ادب به دوستان بگوییم: « کار دارم»؛
۴. برنامه اوقات فراغت را تنظیم کرد؛
۵. در هنگام مطالعه تلویزیون و رایانه و ضبط صوت را خاموش نمود.

بند نهم: حضور فعالانه در کلاس درس

بخش زیادی از موفقیت تحصیلی، به حضور فعال در کلاس درس بستگی دارد. برای این که فرد فعالی باشیم، باید با دو مهارت مهم مربوط به یادگیری، یعنی «خوب گوش کردن» و «یادداشت

برداری» آشنا باشیم. البته، این دو وابسته به یکدیگرند. اگر خوب گوش نکنیم، نمی توان به خوبی یادداشت برداری نمود. همچنان که، «یادداشت برداری» نیز مستلزم توجه و گوش دادن دقیق است.

بخش چهارم: فواید برنامه ریزی تحصیلی

۱- به روشن شدن اهداف کمک میکند.

زمانی که فرد اقدام به تهیه یک برنامه تحصیلی برای خود میکند توجه بیشتری به اهداف برنامه مبذول میدارد. و این کمک میکند تا شناخت بیشتری از اهداف پیدا کند و آنها را دسته بندی میکند. اهداف طولانی مدت و کوتاه مدت را تشخیص دهد و هیچ یک را فدای دیگری نکند.

۲- از اتلاف وقت جلوگیری میکند.

همچون سایر امور زندگی مسائل تحصیلی نیز از لحاظ تنظیم وقت و زمان دارای اهمیت هستند. برنامه ریزی به فرد کمک خواهد کرد، استفاده مفیدتری از مدت زمانی اختیار بکند و از اتلاف وقت خود جلوگیری نماید. مسأله وقت در برخی موارد تحصیلی همچون نزدیکی امتحانات و در حین برنامه ریزی برای کنکور اهمیت شایان توجهی دارد. از دست دادن وقت برابر خواهد بود با از دست دادن بسیاری از موفقیتها در آینده.

۳- از اتلاف انرژی جلوگیری میکند.

استفاده از یک برنامه ریزی استاندارد و با اصول صحیح علمی به فرد کمک خواهد کرد انرژی و توان ذهنی خود را بیهوده به هدر ندهد. در این نوع برنامه ریزیهای استاندارد عمدتاً روشهای مفیدی مورد استفاده قرار میگیرد که موجب خواهد شد، فرد بیشترین استفاده را از توان ذهنی خود بکند و از اتلاف آن جلوگیری کند. به یک مثال توجه کنید، در برنامه ریزی تحصیلی بر مبنای یافته های روانشناسی اصل در نظر گرفته میشود، با این محتوا که بعد از مدتی (حدود ۴۵ دقیقه) بعد از شروع مطالعه و یادگیری منحنی یادگیری بسیار پائین می آید، بطوری که فرد یادگیری خوبی بعد از این زمان نخواهد داشت، مگر اینکه یک استراحت کوتاهی داشته باشد. با در نظر گرفتن اصولی از این قبیل، فرد برنامه ریزی تحصیلی خود را طوری انجام میدهد تا هر ۴۵ دقیقه یکبار استراحت کوتاهی داشته باشد تا دوباره با تجدید قوای ذهنی شروع به یادگیری نماید.

- برنامه ریزی درسی تمرکز دانش آموز را افزایش می دهد. به شرطی که با فرآیند ذهنی بچه ها مطابقت داشته باشد و پراکندگی نداشته باشد.
- اگر منظم و منطقی باشد، به درس خواندن دانش آموز نظم می دهد.
- یک برنامه درسی منظم و استاندارد علاقه ی دانش آموز به درس خواندن زیاد می شود.
- به مطالعه کردن کم کم علاقه پیدا می کنند و دوست دارند بیش تر مطالعه کنند.
- با داشتن یک برنامه درسی منظم، زمان آن ها نیز تنظیم می شود و در وقت خود صرفه جویی می کنند.
- نسبت به تحصیلات خود در آینده چشم انداز پیدا می کنند.
- برنامه درسی صحیح باعث مطالعه ی بیشتر و در نتیجه تقویت حافظه ی دانش آموز می شود و احساس می کند که باهوش است.
- اعتماد به نفس در آن ها تقویت می شود.
- یاد می گیرند که وظایف خود را اولویت بندی کنند و همه کارهایشان را به خوبی انجام دهند.
- معمولاً بعد از یک هفته از برنامه ریزی و اجرای آن، موانع یادگیری آن ها مشخص می شود.
- اهداف کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت برای خود تعیین می کنند.

(برایسون ریچارد، ۱۳۹۰)

بخش پنجم: نکات مهم در برنامه ریزی برای دانش آموزان دبستانی

بند اول: برنامه ریزی درسی باید واقعی باشد:

منظور از واقعی بودن این است که برنامه ریزی درسی باید بر اساس توانایی ها و امکانات کودک باشد. در غیر اینصورت برنامه درسی برای کودک سنگین و فشرده خواهد بود و نمی تواند آن را اجرا کند. عدم توانایی در اجرای برنامه درسی اعتماد به نفس کودک را بسیار کاهش می دهد و حتی ممکن است انگیزه ی خود برای درس خواندن را از دست بدهد.

بند دوم: برنامه ریزی درسی باید به صورت روزانه یا هفتگی باشد:

بهتر است برنامه ریزی درسی به صورت روزانه یا هفتگی باشد. در اینصورت اگر تغییراتی در شرایط به وجود آید، به راحتی می توان برنامه را نسبت به شرایط موجود تغییر داد و یا اصلاح کرد.

بند سوم: برنامه ریزی درسی باید انعطاف پذیر باشد:

برنامه درسی نباید غیر قابل تغییر و سخت باشد. اگر کودک نتواند به خوبی و در زمان تعیین شده با برنامه پیش برود، باید زمانی برای جبران این عقب افتادگی باشد. دانش آموز نباید احساس کند که فرصتی برای رسیدن به برنامه ی کلاس و هم کلاسی های خود ندارد. زیرا اینگونه نسبت به درس خواندن دلسرد می شود و روحیه ی خود را از دست می دهد.

بند چهارم: ساعات مطالعه باید به صورت تدریجی زیاد شوند

اگر قصد دارید ساعات مطالعه را جهت پیشرفت تحصیلی افزایش دهید، حتما این کار را به صورت تدریجی انجام دهید.

با این کار دانش آموز عادت مطالعه در مدت زمان بیشتر می کند و فشار فیزیکی و روانی زیادی به او وارد نمی شود. اگر ساعات مطالعه به یکباره و به طور چشمگیری افزایش داده شوند، دانش آموز ممکن است به لحاظ فیزیکی و روحی نتواند تحمل کند و نسبت به تحصیل دلسرد و خسته شود.

بند پنجم: در نظر گرفتن زمان استراحت به اندازه مناسب در برنامه درسی

برای دانش آموزان دبستانی بهتر است پس از ۴۵ تا ۶۰ دقیقه درس خواندن، زمانی را برای استراحت به آن ها بدهید. استراحت کردن خستگی را از ذهن و جسم دانش آموز بیرون می برد و انرژی بیشتری برای یادگیری پیدا می کند.

طبق گزارشات انجام شده، ۱۵ تا ۲۰ دقیقه استراحت کیفیت مطالعه و تمرکز دانش آموز را افزایش می دهد.

بند ششم: دروس حفظی و تحلیلی را در کنار یکدیگر قرار دهید

قرار دادن دروس تحلیلی پشت سر هم ذهن دانش آموز را خسته می کند. بهتر است دروس حفظی و تحلیلی در کنار هم ارائه شوند.

برای مثال اگر قرار است دانش آموز به مدت یک ساعت ریاضی که یک درس تحلیلی است تمرین کند، بهتر است درس بعدی او را فارسی قرار دهید. با این کار بخش تحلیلی ذهن دانش آموز مقداری استراحت می کند و نکات تمرین شده در ذهن و وجود او تثبیت می شود.

بند هفتم: به علایق دانش آموز توجه کنید

یکی از موارد مهمی که در برنامه ریزی درسی باید به آن حتما توجه کرد، علاقه دانش آموز است. توجه به علاقه ی دانش آموز، برنامه درسی را برای او لذت بخش می کند و در نتیجه تمایل بیشتری به اجرا دقیق و کامل آن پیدا می کند. برای مثال اگر دانش آموز علاقه زیادی به والیبال یا بازی های کامپیوتری از خود نشان می دهد، می توانید زمان مشخصی را اختصاص به انجام این فعالیت ها بدهید.

بند هشتم: توانایی و سبک زندگی هر فرد را در نظر بگیرید

سبک زندگی و خانواده ی دانش آموزان با هم بسیار متفاوت است. این سبک زندگی تاثیر مستقیم بر جسم و روح دانش آموز دارد برای مثال بعضی از دانش آموزان در ابتدای صبح بسیار سر حال و آماده برای یادگیری هستند و می توانند به راحتی بر موضوع درسی تمرکز کنند.

در حالیکه برخی دیگر در ابتدای روز کمی کسل و بی حوصله هستند و نیاز به گذشت زمان دارند تا بتوانند روی یادگیری تمرکز کنند. بنابراین در برنامه ریزی درسی به تمرکز و توجه دانش آموز در طول روز توجه کنید تا بتوانید بازخورد خوبی از دانش آموز خود دریافت کنید. (برایسون ریچارد، ۱۳۹۰)

بخش ششم: چارچوب نقش معلمان در نظام برنامه ریزی درسی

نقش معلمان در برنامه ریزی درسی از جمله موضوعات مهم و اساسی در نظام های آموزشی بوده است. بررسی های انجام گرفته در باره علل ناکار آمدی برنامه های درسی نشان میدهد که دلیل اساسی این شکست، فقدان مشارکت معلمان در فرایند برنامه ریزی بوده است. (زابار، ۱۹۹۴) به طور کلی، به نظر میرسد مشارکت معلمان در برنامه ریزی درسی کاری پیچیده است زیرا مسائل سیاسی، مالی، قانونی و روش های اجرایی را در برمیگیرد و لازم است در بستر و زمینه فرهنگی فهمیده شود، اما در عین حال اهمیت و توسعه نقش و مشارکت معلمان در نظام برنامه ریزی درسی موجب ارتقای کیفیت تولید و اجرای برنامه های درسی می شود. متخصصان برنامه ریزی درسی سه نوع نظام برنامه ریزی درسی متمرکز، غیرمتمرکز، نیمه متمرکز را مطرح کرده اند که نقش معلمان در هر یک از آنها متفاوت است:

۱- در نظام های متمرکز، قدرت مرکزی با همکاری متخصصان دانشگاهی و خبرگان آشنا به محیط و شرایط اهداف، محتوا، روش های تدریس شرح فعالیت های کلاسی را برای کل کشور تعیین میکنند و ارزشیابی برای سنجش میزان دستیابی به حداقل صلاحیت ها بوده و نمره، ملاک پیشرفت است. بنابراین معلم مجری برنامه است و مشارکتی در تعیین اهداف و محتوا ندارد (سلسبیلی، ۱۳۸۶) و (لیفبورو و آل ۲۰۱۴).

۲- در نظام های غیرمتمرکز، معلمان اهداف و محتوا را به سه صورت انجام میدهند:

الف- گزینش از بین برنامه های درسی و مواد آموزشی موجود.

ب- سازگاری سازی برنامه های درسی موجود با شرایط و خصوصیات محلی، کلاس درس، استعدادها و علایق و نیازهای دانش آموزان

ج- تدوین برنامه های درسی و مواد آموزشی جدید.

در این نظام معلمان با آگاهی از شرایط اجرای برنامه های درسی از قبیل شرایط و امکانات محلی و کلاس درس خود، استعدادها و علایق و نیازهای دانش آموزان و دیگر عوامل مرتبط، برنامه های درسی و مواد آموزشی را تهیه و تدوین میکنند (اکرمی و حسینی، ۱۳۸۴) و (شاوری، ۲۰۱۰).

۳- در نظام های آموزشی نیمه متمرکز، هدف ها و سیاست های کلان، به عنوان برنامه واحد، در مقیاس کشوری تعیین می شود، و مسولان در اتخاذ روش های متناسب با شرایط و مقتضیات زمان و مکان، آزادی عمل دارند (سلسیلی، ۱۳۸۶).

به هر حال واضح است که نقش و مشارکت معلمان در نظام های برنامه ریزی درسی گوناگون و متنوع است.

بخش هفتم: انواع برنامه های درسی

متخصصان برنامه ریزی درسی سه نوع نظام برنامه ریزی درسی متمرکز، غیرمتمرکز و نیمه متمرکز را معرفی نموده اند. یکی از موضوعات اساسی در برنامه ریزی درسی، میزان تمرکز یا عدم تمرکز برنامه درسی است. میزان تمرکز برنامه درسی به صورت طیفی است که یک سر آن تمرکزگرایی مطلق و سوی دیگر آن عدم تمرکز کامل است. البته این دو حالت ممکن نیستند و برنامه های درسی کشورهای مختلف در حالتی بین این دو وضع است در تمرکز مطلق که ممکن است در سطوح متفاوت سیاسی، اقتصادی، مدیریتی، آموزشی و نظایر آن وجود داشته باشد، تمام اختیارات در دست حکومت مرکزی است و هیچگونه حق تصمیم گیری به واحد های موسسه ای پایین تر داده نمی شود و همگی، مجری سیاست های حکومت مرکزی هستند. شواهد زیادی وجود دارد مبنی بر اینکه تقاضای برنامه ریزی درسی در پیشرفت تحصیلی مؤثر است. به طور خلاصه میتوان اظهار داشت که اگر دانش آموزان فرصت یادگیری چیزی را داشته باشند، معمولاً آن را فرا میگیرند و اگر این فرصت برای آنها فراهم نباشد، از یادگیری آن محروم خواهند شد. به عبارت دیگر، هرچه میزان تقاضا در "برنامه ریزی درسی مورد انتظار" با ثابت فرض کردن بقیه عوامل بیشتر باشد، دانش آموزان بیشتر یاد خواهند گرفت. برنامه ریزی درسی شامل سازماندهی یک سلسله فعالیت های یاددهی-یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یاد گیرنده ها و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است. در ایران، برنامه ریزی درسی در سطوح تحصیلی آموزش عمومی (ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) به صورت متمرکز بر عهده وزارت آموزش و پرورش و مشخصاً سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی است و آموزگاران ملزمند تنها از یک کتاب درسی مشخص و واحد برای تدریس استفاده کنند. (عباس حضرتی).

بخش هشتم: اهمیت پیشرفت تحصیلی

مسلمانان پیشرفت تحصیلی برای همه دانش آموزان اهمیت یکسانی ندارد. قطعاً همگی آن دسته از دانش آموزانی که درس نمیخوانند و همیشه نمراتشان پایین است را دیده ایم خوب این افراد به هیچ وجه پیشرفت تحصیلی را جدی نمی گیرند و اصلاً علاقه ای هم به آن ندارند. شاید یکی از دلایلی که باعث شده است این افراد برای پیشرفت تحصیلی هیچ تلاشی نکنند این باشد که اهمیت آن را نمیدانند. در اینجا قصد داریم پنج مورد از مهم ترین دلایل پیشرفت تحصیلی را برایتان بیان کنیم:

۱- چشیدن طعم شیرین موفقیت

۲- تشویق میان دوستان و خانواده

۳- داشتن حال خوب

۴- بالا رفتن علم و آگاهی

۵- سابقه ای خوب برای آینده

بخش نهم: چگونه برنامه ریزی کودکان را یاد بگیریم؟

شما به عنوان یک والد یا معلم، خود باید در وهله اول با مقوله برنامه ریزی کودکان آشنا شده و سپس به کودکان کمک کنید تا آن را در زندگی خود جاری کنند. این امر، به خصوص برای کودکان زیر ۱۲ سال بسیار واجب است؛ چرا که آن ها به تنهایی نمی توانند برای خود برنامه ریزی کنند. هم زمان با نهادینه شدن نقش و اهمیت تعلیم و تربیت در توسعه جوامع و بالندگی نسل جوان و نوجوان، تلاش های بسیاری برای قانونمند کردن این فرایند خطیر آغاز شد و تعلیم و تربیت به انشعابات متعددی تقسیم گردید. در این میان برنامه های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش مورد توجه بیش از پیش قرار گرفت و بدین ترتیب برنامه ریزی درسی به یکی از حوزه های تخصصی و در عین حال بحث انگیز تعلیم و تربیت مبدل گردید (فتحی و اجارگاه)

در طول تاریخ برنامه درسی، تلاش های زیادی ۱۳۷۷ از سوی صاحب نظران این رشته صورت گرفته که موجب غنای هر چه بیشتر آن گردیده است. از جمله مهم ترین این تلاش ها که از مفاهیم و مباحث نسبتاً تازه و ارزشمند برنامه درسی است، برنامه درسی پنهان می باشد که وجودش در کنار برنامه درسی رسمی یا آشکار، از ضرورت توجه به تمامیت آنچه دانش آموزان در اثر حضور در متن نظام رسمی آموزش تجربه کرده و می آموزند، حکایت دارد (مهرمحمدی، ۱۳۸۱) بر خلاف تصور رایج، برنامه درسی مدارس، یک پدیده تک بعدی و صرفاً ماهد اجرای برنامه های صریح نمی باشد، بلکه به جز برنامه درسی صریح که حاوی هدف ها، محتوا و روش های آشکار و منتشر شده مورد حمایت نظام آموزشی یا همان برنامه درسی رسمی است، برنامه های درسی پنهان نیز آموزش داده می شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۱) به عبارت دیگر، عواملی وجود دارند که جزء برنامه درسی نمی باشند و از دید و مشاهده برنامه ریزان و دست اندرکاران تعلیم و تربیت نیز پنهان هستند؛ اما در فکر، عواطف و رفتار فراگیر اثر دارند و حتی در اغلب موارد، مؤثرتر از برنامه درسی رسمی عمل می نمایند. قوانین و مقررات مدرسه، جو اجتماعی مدرسه و رابطه رویارویی معلم و دانش آموزان از اهم این عوامل هستند. اثرگذاری این عوامل، باعث شکل گیری نگرش و گرایشی در فراگیر است که در ادبیات برنامه درسی، این تأثیرات را برنامه درسی پنهان می نامند. در واقع، برنامه درسی پنهان عبارت است از راهبردهای دانش آموز در عبور موفقیت آمیز از مانع برنامه درسی رسمی یا طرح ریزی قابل پیش بینی یادگیری است. طراحی آموزشی بدون توجه به این بعد، غفلت از بخش مهم عواملی است که در یادگیری دانش آموز تأثیر فراوان دارند. معلمان به طور معمول در طراحی آموزشی به عوامل آشکار مؤثر در تدریس توجه می کنند و از عوامل پنهان غافل می مانند. بنابراین، لازم است عوامل اساسی مؤثر در شکل گیری برنامه پنهان شناسایی و آشکار شوند و تا حدودی در طراحی و اجرا تحت ضابطه و کنترل در آیند (ملکی، ۱۳۸۵) از طرفی، توسعه، پیشرفت و بالندگی هر جامعه ای به سلامت و آگاهی افراد انسانی و شهروندان آن جامعه بستگی دارد و بخش اعظم این شهروندان آگاه، محصول نظام آموزشی هستند که وارد جامعه می گردند و توانائی های آنان در سطح وسیع مورد قضاوت و ارزیابی دیگران قرار می گیرد و این شهروندان، خواه ناخواه زمانی تحت تأثیر برنامه درسی و به ویژه برنامه درسی پنهان مدارس بوده اند، بنابراین، ضرورت دارد این مفهوم مورد تحقیق و مدافه بیشتری قرار

گیرد و عوامل مؤثر در ایجاد برنامه درسی پنهان شناسایی و مورد بررسی واقع گردد. از جهتی دیگر با وجود آنکه در دهه های اخیر مفهوم برنامه درسی پنهان و لزوم توجه به آن، نقش محوری و ویژه ای را در مطالعات و تحقیقات برنامه درسی ایفا نموده است و صاحب نظران متعددی به مطالعه، بررسی و پژوهش برای کشف ابعاد نا شناخته این برنامه در کشورهای مختلف پرداخته اند، لیکن در کشور ما وجه غالب توجه مسئولان و دست اندرکاران تعلیم و تربیت بر برنامه های درسی رسمی و آشکار بوده است و این بدان معناست که بخش قابل توجهی از برنامه های درسی را که دانش آموزان در نظام های آموزشی عملاً در معرض آن قرار می گیرند؛ خصوصاً اثر نیرومند برنامه درسی پنهان بر روی دانش آموزان مورد کم توجهی یا غفلت قرار گرفته و جامعیت برنامه درسی نیز زیر سؤال رفته است. در مورد مفهوم برنامه درسی پنهان الفاظ و عبارات گوناگونی همچون، برنامه درسی پنهان غیرمدون، نهان، نامشهود، نانوشته، پیش بینی نشده، نامرئی، نتایج غیرعلمی یا غیر آکادمیک نظام آموزشی، محصولات یا نتایج فرعی نظام آموزشی، پس مانده نظام آموزشی و آنچه که در مدرسه آموخته می شود، مورد استفاده قرار گرفته است. هر کدام از این عبارات به مجموعه ای از دلالت های ضمنی و جنبه ای از مفهوم برنامه درسی پنهان اشاره دارند. تعاریف و تحلیل های ارائه شده در این زمینه، نشان دهنده توجه صاحب نظران مختلف بر ابعاد گوناگون موضوع می باشد. جکسون (۱۹۶۸، به نقل روحی، ۱۳۸۳، ص ۵۹) به پیامدهای ثانوی نظام آموزشی و دامنه وسیعی از نتایجی که برنامه درسی رسمی می تواند سبب وقوع آن شود اشاره دارد. او برنامه درسی پنهان را مؤثرتر از برنامه درسی آشکار مدرسه می داند و اعتقاد دارد که شاگردان این برنامه را از طریق جنبه های غیر آکادمیک محیط مدرسه و روابط اجتماعی متأثر از عناصر قدرت، جمعیت و تشویق به طور ضمنی می آموزند. (به نقل علیخانی، ۱۳۸۳)

بخش دهم: برنامه ریزی به لحاظ عملکرد

برنامه ریزی به لحاظ عملکرد نیز شامل دو بخش فوق العاده مهم می شود:

بند اول: فردی

برنامه ریزی های فردی به گروهی از برنامه ها اطلاق می شود که برای شخص معینی انجام گرفته و صرفاً مناسب خود فرد می باشد مثلاً برنامه ریزی روزانه برای نوجوانان. این برنامه ها شخصی

هستند و نباید به دیگران توصیه شوند؛ چرا که برنامه ریزی فردی صرفاً با توجه به ویژگی ها و خصوصیات یک شخص خاص انجام می گیرد. بنابراین قطعاً نمی تواند گزینه مناسبی برای دیگران باشد و یا دلیل نمی شود که تمام افراد علاقه مند این باشند، که این برنامه را دنبال کنند. (برایسون ریچارد، ۱۳۹۰) ضمن اینکه اهداف هر فرد با فرد دیگری متفاوت است؛ حتی استعداد های افراد و توانایی آنها در زمینه های مختلف نیز با یکدیگر به طور کامل فرق دارد. بنابر این اگر برنامه ریزی صرفاً برای شخص شما انجام می گیرد و آن را به دیگران توصیه و یا تحمیل نکنید.

بند دوم: گروهی یا تیمی

برنامه ریزی های گروهی معمولاً برای سازمان ها و تیم های ورزشی یا کلاس های آموزشی صورت می گیرد؛ در این برنامه ریزی همه افراد حاضر در گروه همزمان با یکدیگر برای رسیدن به هدف خاصی تلاش می کنند؛ بنابراین همه آن ها باید تابع قوانین خاصی باشند و از یک برنامه مشخص و معین پیروی نمایند. در غیر این صورت هدف مورد نظر قطعاً محقق نخواهد شد. به عنوان مثال افراد حاضر در یک تیم ورزشی همگی از یک برنامه تمرین خاص پیروی می نمایند؛ چرا که آمادگی بدنی همه آنها باید در یک سطح باشد تا بتوانند تیم را به پیروزی برسانند. در این برنامه ریزی ها باید شرایط همه افراد را در نظر گرفت و طوری برنامه ریزی را تنظیم و تهیه کرد که همه بتوانند به صورت منظم و مداوم به آن عمل کنند. (حضرتی، عباس، ۱۳۹۵)

بخش یازدهم: انواع برنامه

بند اول: برنامه درسی اجرا شده

مجموعه اقدامات، فعالیت ها و محتوای آموزشی رسمی و غیر رسمی در حوزه تعلیم و تربیت که بر اساس برنامه درسی قصد شده و آنچه معلمان از آن برداشت کرده اند، در محیط های واقعی کلاس درس به اجرا درآمده باشد.

بند دوم: برنامه درسی آشکار

مجموعه دروس و آن دسته از فعالیت ها، محتوای آموزشی رسمی و غیر رسمی و نتایج آموزش مدرسه ای که به طور آشکار در برنامه درسی قید شده اند.

بند سوم: برنامه درسی تجویزی [الزامی]

بخشی از سند برنامه درسی که در قالب کتب و مواد آموزشی، توسط نظام آموزشی، مدرسه یا معلم برای پرورش «هویت مشترک» دانش آموزان تولید شده و آنچه را که باید تدریس شود، تصریح می کند که ناظر به قابلیت ها یا شایستگی های ثابت و بالاخره آماده سازی برای حرفه به صورت عام (در قالب شایستگی های اساسی و عمده تاً شناختی و نگرشی و نه مهارتی) در این بخش است. به عبارت دیگر؛ دروسی که با سرفصل های معین در برنامه آموزشی مشخص شده و اخذ آن توسط دانش آموز یا دانشجو، از بین جدولی از دروس که چارچوب آن از طریق برنامه مشخص شده است، اجباری و فارغ التحصیل شدن آنان از یک دوره مشخص، منوط به گذراندن این دروس است و با دروس دیگر قابل تعویض نیست که باید به صورت uniform یا «تک وضعیتی» تعریف شود. دروس اجباری می تواند پیش نیاز باشد. (برایسون ریچارد، ۱۳۹۰)

بند چهارم: برنامه درسی تهی

هرگاه نظام برنامه ریزی درسی برخی از مفاهیم و مسائل را عملاً در برنامه های درسی نگنجاند یا مطالب گنجانیده شده در برنامه های درسی یا کتاب های درسی با سن عقلی دانش آموزان و دانشجویان متناسب و برای آنها قابل فهم نباشد، برنامه درسی را برنامه درسی تهی، عقیم یا پوچ می نامند.

بند پنجم: برنامه درسی رسمی و صریح

آن دسته از فعالیت ها و برنامه های درسی که نظام آموزشی، آنها را به طور رسمی و آشکار اعلام می کند و در بسیاری از موارد در قالب کتاب های درسی در مدارس و مراکز آموزش عالی تدریس می شود؛ به عبارت دیگر آنچه طراحان و برنامه ریزان درسی برای رشد و تربیت فراگیران طراحی و برنامه ریزی می کنند و نظام آموزشی آنها را اجرا می کند.

بند ششم: برنامه درسی غیر تجویزی [اختیاری]

برخی از حوزه ها یا فعالیت های یادگیری در برنامه درسی که کاملاً تحت تأثیر موقعیت های خاص زمانی، مکانی و انسانی برای پرورش هویت (های) اختصاصی «کاربرد دارد. از ویژگی های آن، دامنه تنوع حداکثری یا وضعیت های نامحدود است؛ این بخش شامل انواع برنامه های فوق برنامه، مکمل و اوقات فراغت می شود. به عبارت دیگر تعدادی از دروس اختصاصی یا دروس مشترک داخل یا خارج از برنامه درسی یا رشته مربوط که دانش آموز آن ها را برحسب علاقه و استعداد خود انتخاب می کند.

بند هفتم: برنامه درسی کسب شده

برنامه درسی تجربه شده یا «کسب شده»، همان «برنامه درسی رسمی» تهیه شده است که در قالب کتاب های درسی تدوین و برای تدریس به مدارس ابلاغ می شود و معلم و شاگرد از طریق آن با یکدیگر ارتباط برقرار می کنند و از نتایج آن بهره مند می شوند.

بند هشتم: برنامه درسی مستتر

آن دسته از متون غیر رسمی و غیر ملموس نظام ارزش ها، هنجارها، طرز برداشت ها و جنبه های غیر دانشگاهی و غیر رسمی مراکز آموزشی، متشکل از پیام های ضمنی، جو اجتماعی، فعالیت ها و نتایج آموزش های مدرسه ای که به طور آشکار در برنامه درسی قید نشده است ولی به عنوان بخشی از تجارب آموزش در مدرسه احساس می شوند که در قالب فعالیت ها آمده و به نوع رابطه مدرس و فراگیر، مقررات و قانون کلاس های درس و محتوای ضمنی کتاب ها، بستگی دارد. اساساً برنامه درسی مستتر به آموخته ها و تجربیات فراگیران و روابط آن ها با سایر فراگیران، معلمان، اولیای آن ها، محیط مدرسه و بیرون از آن اشاره دارد.

بند نهم: برنامه درسی ملی

سندی حاوی نقشه کلان برنامه درسی و چارچوبی برای نظام برنامه ریزی درسی کشور که چگونگی تدریس و یادگیری از میان دامنه ای از موضوعات و سنجش های مرتبط، جلوه ملموس آرزوها و آمال تربیتی در سطح ملی را به منظور تحقق اهداف نظام آموزش و پرورش، تعیین و

تبیین می کند. برنامه درسی ملی به گونه ای تدوین می شود که بتواند زمینه آموزش و پرورش پایه را برای همه جمعیت دانش آموزی کشور به صورت عادلانه، فراهم آورد؛ این برنامه همانند سایر اسناد هم تراز خود مبتنی بر مبانی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است.

بند یازدهم: برنامه درسی ناگفته

برنامه درسی ناگفته یا مغفول، شامل آن دسته از ارزش ها، اطلاعات و دانش هایی است که مدارس عمداً یا ندانسته به آموزش آنها اقدام نمی کنند؛ هر چند ممکن است ارزش و اهمیت آنها بیشتر از مواردی باشد که در مدرسه آموزش داده می شود.

بند دوازدهم: برنامه درسی نیمه تجویزی [انتخابی]

بخشی از برنامه درسی که علاوه بر کمک به پرورش «هویت مشترک» دانش آموزان، پرورش «هویت اختصاصی» آنان را نیز در کانون توجه قرار می دهد و به صورت چند وضعیتی (یعنی متناسب با وضعیت های گوناگونی که دانش آموزان از نظر شغلی و تحصیلی برای آینده خود متصورند) تعریف و طراحی می شوند تا امکان انتخاب از میان اشکال و انواع گوناگون مواد و برنامه های درسی، وجود داشته باشد (برایسون ریچارد، ۱۳۹۰)

نتیجه گیری

مهم ترین راه برای رسیدن به اهداف، تعیین مسیر حرکت است که فقط با انجام یک برنامه ریزی درست امکان پذیر است. از آنجایی که تاثیر برنامه ریزی درسی بر پیشرفت تحصیلی زیاد است مدارس باید توجه بیشتری به این موضوع داشته باشند و با مشاوره دانش آموزان را تشویق به برنامه ریزی کنند. در صورتی که برای آموزش برنامه ی درستی اتخاذ شود، شاهد افزایش کیفیت مطالعه و در نهایت پیشرفت بیشتر دانش آموزان خواهیم بود.

منابع و مأخذ

۱. فتحی واجارگاه، کوروش؛ ۱۳۸۴، اصول برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات ایران زمین،
۲. ملکی، حسن؛ ۱۳۸۰، مقدمات برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات سمت،
۳. حضرتی، عباس، ۱۳۹۵، بررسی نقش برنامه ریزی درسی در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، کنفرانس بین المللی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی و مطالعات فرهنگی اجتماعی، قم
۴. برایسون ریچارد، ۱۳۹۰، برنامه ریزی استراتژیک برای سازمان های عمومی و غیر انتفاعی ترجمه دکتر مهدی خادمی و قربان ادبی، انتشارات اریانا، چاپ دوم تهران
۵. مهر محمدی، محمود، ۱۳۸۷، برنامه درسی پنهان در برنامه درسی: نظرگاه، رویکرد ها و چشم انداز، ویراست دوم، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، تهران